

*Institut Praehistorii
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

HANNA KÓČKA-KRENZ

Wyposażenie palatiów w Europie Środkowej

The furnishings of Central-European palatia

Termin *palatium* na oznaczenie siedziby władcy zaczął się pojawiać w źródłach pisanych od czasu, w którym cesarz August wznosił dla siebie rzymską rezydencję na Palatynie – *in palatio monte* (Castritius 1990). Przegląd danych źródłowych skłania do wniosku, że określenie to, początkowo używane wyłącznie w odniesieniu do zespołu budynków użytkowanych przez cesarzy rzymskich lub królów frankijskich, od IX wieku uległo poszerzeniu i dotyczyło także reprezentacyjnych siedzib książąt, hrabiów i biskupów (*Novum glossarium* 1985). Dla wyróżnienia miejsca, które zajmował władca, posługiwano się terminem *palatium regium* lub też *publicum*, zamiennie z określeniem *villa regia/regalis* albo *curtis regia/regalis*, w końcu też tylko *regia*, niekiedy *castrum*. Stosowane nazwy miejsc jednocześnie wskazują na pełnione przez nie zróżnicowane funkcje. Według Thomasa Zotza (1990) miano *palatium* oznaczało „królewski dom”, *curtis* – „dwór” a zwłaszcza teren dworski, *villa* – obszar osadniczy, zaś *castrum* – założenie obronne, gród. Wszystkie te elementy składają się na stosowane w literaturze niemieckojęzycznej pojęcie „Pfalz”, siedzibę o zróżnicowanej strukturze (Gauert 1965, s. 3 nn.), która zależała od rangi miejsca oraz wynikającej z niej częstotliwości i długości pobytu władcy z całym jego świeckim i sakralnym otoczeniem. Najbardziej rozbudowane musiały być te, w których odbywano zjazdy z okazji świąt kościelnych, zwłaszcza Bożego Narodzenia i Wielkiej Nocy, zgromadzenia o charakterze państwowym, oraz te przystosowane do dłuższego spędzania czasu – np. przez okres zimowy. Miejsca takie wymagały odpowiedniej obudowy dla zapewnienia władcy wszelkich potrzebnych do życia środków, tym więcej, że zazwyczaj towarzyszyła mu bardzo liczna, częstokroć najmniej kilkusetosobowa świta (Binding 1996, s. 35–58).

Zdaniem A. Gauerta (1965) w obrębie objętego umocnieniami obronnymi zespołu pałacowego znajdowały się różne mniej lub bardziej powiązane z sobą jednostki. Wiadomości o większości urzędzeń służących potrzebom władców

Ryc. 1. Draperia za postacią władcy siedzącego na tronie. Z miniatury w Ewangeliarzu Lotara I (Skubiszewski 1973, ryc. 19)

Fig. 1. Tapestry behind an enthroned ruler. Miniature in the Gospel book of Lothar I (Skubiszewski 1973, fig. 19)

w czasach karolińsko-ottońskich czerpać możemy jedynie ze źródeł pisanych (Metz 1966), gdyż wyniki badań archeologicznych nie przynoszą satysfakcjonujących informacji o funkcjach odkrywanych pozostałości zabudowy ich siedzib (Binding 1996, s. 60). *Brevium Exempla* (Metz 1966; Binding 1996, s. 60 nn.) zawierają wzmianki o zasobach poszczególnych posiadłości królewskich (*fiscus*) państwa frankijskiego, z których wynika, że znajdował się w nich kamienny dom królewski (*domum regalem*) z przedsionkami i komnatami wyposażonymi w kominki oraz z piwnicą na wina, loggie (*solaria*), kamienna kaplica, inne drewniane domy mieszkalne – także dla gości – na terenie dziedzińca, warsztaty, pomieszczenie do pracy dla kobiet z komnatą, kuchnia, piekarnia, stajnie, stodoły i spichlerze zbożowe oraz sad, staw rybny i ogród. Z przeglądu źródeł jednoznacznie wynika, że

Ryc. 2. Żyrandol w kształcie korony. Z miniatury w *Registrum Gregorii* (wg Skubiszewski 1973, ryc. 57)

Fig. 2. Crown-shaped chandelier. Miniature in *Registrum Gregorii* (after Skubiszewski 1973, fig. 57)

sposób zabudowy siedzib był zróżnicowany i ulegał zmianom w czasie ich użytkowania. Można jednak wnioskować, że wszystkie z nich zawierały stałe, zbliżone swym przeznaczeniem części. Należała do nich budowla salowa zawierająca aulę dla zgromadzeń podczas uroczystości dworskich, część mieszkalna, kaplica pałacowa i część gospodarcza. Na przyległym terenie osadniczym (*villa*) mieściły się budynki służby dworskiej, rzemieślników i kupców (Binding 1996, s. 60 nn.).

Siedziby władcy wznoszone w środkowej Europie w okresie karolińsko-ottońskim wykazują wiele podobieństw. Zazwyczaj składały się z różnorodko powiązanych ze sobą członów – budowli salowej, pomieszczenia mieszkalnego i kaplicy (Binding 1996, s. 64). Takimi cechami odznaczają się także rezydencje wczesnopiastowskie – na Ostrowie Lednickim (Górecki 1998), w Przemyślu (Koperski 1998; Świechowski 2000, s. 205–206), zapewne też w Poznaniu (Kóčka-Krenz 2001a) i niezrealizowane *palatium* w Gieczu (Krysztofiak 1998). Ich zasadniczy trzon formowała kamienna architektura – prostokątny budynek o funkcjach reprezentacyjno-mieszkalnych i połączona z nim od wschodu kaplica na planie

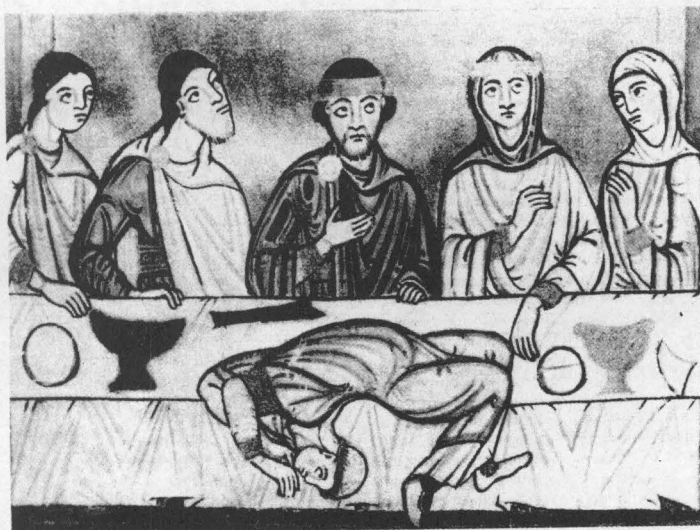
Ryc. 3. Siedzisko Mieszka II. Z miniatury w tzw. Kodeksie Matyldy – *Liber de divinis officiis* (wg *Europas* 2000, s. 351)

Fig. 3. The seat of Mieszko II. Miniature in the so-called Mathilda Codex – *Liber de divinis officiis* (after *Europas* 2000, p. 351)

centralnym, w typie budowli pałacowej na grodzie w Werli koło Goslaru (Binding 1996, s. 168–178). Towarzyszyły im zabudowania drewniane, uzupełniające pozostałe potrzeby dworu dla ich właściwego funkcjonowania.

W niniejszym artykule podejmiemy próbę rekonstrukcji wyposażenia wnętrza *palatium* w ścisłym znaczeniu tego terminu, jako domu władcy. Dla porządku dodajmy, że od ostatniej ćwierci XII do końca XIII wieku mianem tym określano także dom biskupa (Streich 1984). Zarazem był to czas, do którego w środkowej Europie struktury kościelne zależały ściśle od monarchii i możnych. Jej przejawem było m.in. wypełnianie w grodach zarówno funkcji świeckich, jak i sakralnych. Wiek XIII przyniósł w tym zakresie zmiany, polegające zwłaszcza na wzmocnieniu gospodarczym i organizacyjnym Kościoła (Dobosz 2002, s. 89–102, 441). Jednym z przejawów tych zmian było zjawisko przenoszenia siedzib władców w nowe miejsca, jak to można zaobserwować choćby na przykładzie Poznania, gdzie Przemysław II w 1288 roku przeniósł się do zamku wybudowanego w mieście lokacyjnym, oddając biskupstwu Ostrów Tumski i Śródkę. Podobne zjawiska obserwuje się w całej ówczesnej Europie. Można więc ten czas uznać za końcowy dla istnienia palatium w ich klasycznym wydaniu (Binding 1996, s. 7).

Spojrzenie na rezydencje władców jako na miejsca życia codziennego z wszystkimi niezbędnymi do tego urządzeniami jest bardzo trudne. Wszystkie tego typu obiekty były bądź opuszczane i rozbierane, bądź wielokrotnie przebudowywane. Zaledwie w kilku przypadkach fragmenty ich murów zachowały się do dziś

Ryc. 4. Wyobrażenie stołu. Ze sceny ucztu u Heroda w *Ewangeliarzu Kruszwickim* (wg *Kultura* 1985, ryc. 541)

Fig. 4. Depiction of a table. Scene of Herod's feast in the *Kruszwica Gospel book* (*Ewangeliarz Kruszwicki*; after *Kultura* 1985, fig. 541)

w partiach naziemnych (np. Akwizgran, Ingelheim, Gelnhausen, Goslar; por. Binding 1996). Odkrywane podczas badań archeologiczno-architektonicznych w najlepszym razie dają pogląd co do zastosowanych przy ich wznoszeniu rozwiązań konstrukcyjnych, rozmiarów i podziałów wewnętrznych, nie dostarczają, niestety, odpowiednich informacji dotyczących wystroju wnętrza. Z tego powodu dla przedstawienia wyglądu pomieszczeń pałacowych posłużyć się musimy nielicznymi wzmiankami zawartymi w źródłach pisanych oraz wyobrażeniami na dziełach sztuki przedromańskiej i romańskiej. Podejmując próbę odtworzenia wyposażenia ówczesnych rezydencji zdawać sobie musimy też sprawę z tego, że uzyskany obraz będzie miał charakter ogólny, nie odnoszący się do konkretnych pałaców, z których każde – w zależności od charakteru całej zabudowy siedzib władczych mogło być swoiście przygotowane do zaspokojenia potrzeb jego mieszkańców. W części z nich dom królewski przeznaczony był głównie do sprawowania funkcji publicznych, pozostałe zaś funkcje wypełniały inne, towarzyszące mu budynki, w których mieszkali członkowie dworu, służba i przybywający z zewnątrz goście. Taki wniosek wyłania się z analizy źródeł pisanych, w których są wymieniane pomieszczenia o różnym przeznaczeniu – *aula* jako miejsce zgromadzeń podczas uroczystości dworskich i państwowych, *caminata*, *casa*, *domus*, *mansiones* stanowiące przestrzeń mieszkalną, czy *curtis* zawierający różnorodną zabudowę o przeznaczeniu gospodarczym (Gauert 1965; Binding 1996, s. 59–71).

Ryc. 5. Ława. Z miniatury w Biblii Karola Łysego (wg Skubiszewski 1973, ryc. 10)

Fig. 5. Bench. Miniature in Charles the Bald's Gospels (after Skubiszewski 1973, fig. 10)

Ryc. 6. Misa kąpielowa. Ze sceny I na Drzwi Gnieźnieńskich (wg *Drzwi Gnieźnieńskie I*, ryc. 2)

Fig. 6. Washing basin. Gniezno Door, scene I (after *Drzwi Gnieźnieńskie I*, fig. 2)

Z powyższych względów ograniczymy się do próby odtworzenia wyposażenia budynku pałacowego, w którym krzyżowało się życie codzienne z wydarzeniami oficjalnymi, uznając takie rozwiązanie za najczęściej stosowane na interesujących nas terenach. Rozpoznane wykopaliskowo palatia niejednokrotnie rekonstruuje się jako budowle dwukondygnacyjne, co pozwala wnioskować o wielorakim

Ryc. 7. Cebrzyk. Ze sceny chrztu pogan przez św. Ruperta w antyfonarzu z opactwa św. Piotra w Salzburgu (wg *Drzwi Gnieźnieńskie II*, ryc. 40)

Fig. 7. Small bucket. Antiphonal of St Peter's Abbey in Salzburg, scene depicting St Rupert baptising the pagans (after *Drzwi Gnieźnieńskie II*, fig. 40)

użytkowaniu tego rodzaju budowli. Najbardziej czytelne są funkcje manifestacyjne wczesnośredniowiecznych rezydencji. Osiągnano je przede wszystkim poprzez sam wygląd budynku, który wyróżniał się swą architekturą i rozmiarami spośród pozostałych, najczęściej drewnianych domostw. Budynek taki zazwyczaj był bryłą na planie prostokąta, niekiedy urozmaicaną ryzalitami lub monumentalnymi partiami wejściowymi, dostawianymi symetrycznie do jednej z dłuższych ścian i zaznaczających jej osie, a zarazem główne podziały wnętrza. Wzniesiony z kamieni łamanych w płytki i spajanych obficie wylewanymi zaprawami, był starannie tynkowany od strony zewnętrznej i we wnętrzu, jak to miało miejsce w *palatium* na Ostrowie Lednickim (*Ostrów Lednicki* 1993, s. 87–90) i w Poznaniu (Kóčka-Krenz 2001a). Wieńczył go dwuspadowy dach, pokrywany zapewne gontem lub płytkami z łupku. Jedna taka płytka zachowała się w materiałach z terenu *palatium* na Ostrowie Tumskim w Poznaniu, pozyskano ją jednak ze złoża wtórnego, co uniemożliwia powiązanie jej z architekturą przedromańską. Niewykluczone, że ściany wewnętrzne wykładano drewnianą boazerią, na co wskazuje opis domu królewskiego w źródłach karolińskich, który był *exeterius ex lapide et interius ex ligno bene constructam* (Binding 1996, s. 61).

Parter budynku był przeznaczony do pełnienia oficjalnych funkcji sprawowanych w największym, wyodrębnionym pomieszczeniu, zwanym *aula regia*. Do

Ryc. 8. Łoże z podniesionym wezglówkiem. Ze sceny VII na Drzwiach Gnieźnieńskich (wg *Drzwi Gnieźnieńskie I*, ryc. 34)

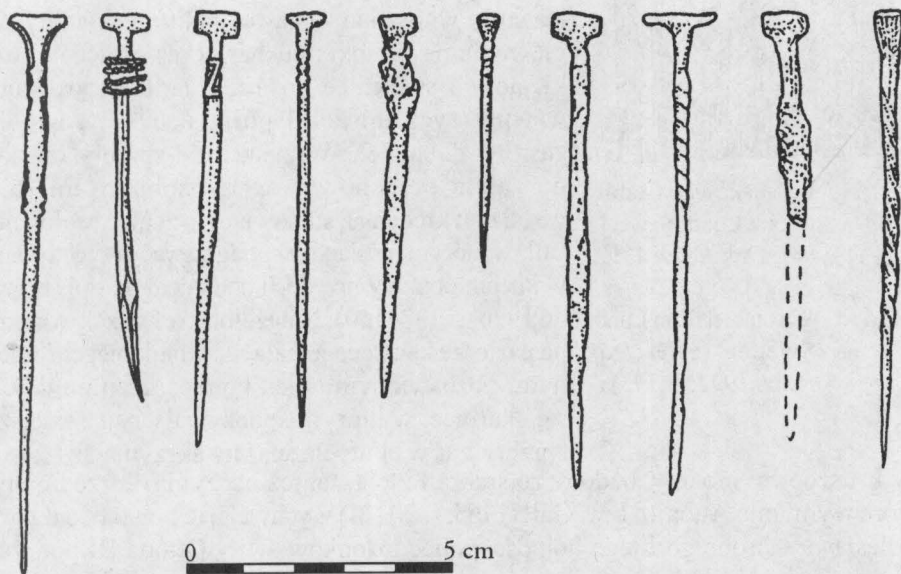
Fig. 8. Bed with a raised head-rest. Gniezno Door, Scene VII (after *Drzwi Gnieźnieńskie I*, fig. 34)

sali recepcyjnej wchodzono poprzez przedpokój, którego wyposażenia nie znamy, być może stała w nim ława dla znaczniejszych, oczekujących na przyjęcie gości. Pomieszczenia, którym można przypisać takie przeznaczenie, są czytelne w układzie fundamentów wszystkich znanych założeń. Aula była z pewnością szczególnie pieczołowicie wykonana; podłogę stanowiła starannie wygładzona posadzka z zaprawy gipsowej lub wapiennej, albo też wykładana płytkami, na której leżały skóry zwierzęce lub wełniane kobierce. Jej tynkowane ściany pokrywać mogły geometryczne i figuralne malowidła, a z pewnością za plecami książęcego stolca zwieszały się wzorzyste tkaniny, przyczepiane do osadzonego w ścianie pręta, jak to można zauważyć na przedstawieniach władców siedzących na tronach (ryc. 1). W ciągu dnia poprzez okna docierało do wnętrza światło słoneczne, natomiast wieczorami i w porze zimowej zapalano w sali świece utykane w zawieszonych u sufitu kolistych – na kształt korony – świecznikach (ryc. 2). Dodatkowym źródłem światła, a zwłaszcza ciepła, mogły też być paleniska wewnątrz komnat (uchwycono je na grodzie w Pöhlde, Kr. Osterode; por. Claus 1965), mieszczące się być może także we wnękach wybranych w grubości muru, lub drwa płonące na żelaznych rusztach. Celowi temu najlepiej jednak służyły kominki, które – jak to wynika ze źródeł pisanych – od czasów karolińsko-ottońskich winny znajdować się we wnętrzu mieszkalnym (Metz 1966; Binding 1996, s. 61). Możemy, niestety, tylko przypuszczać, że były w nie też zaopatrzone pomieszczenia w środkowej Europie.

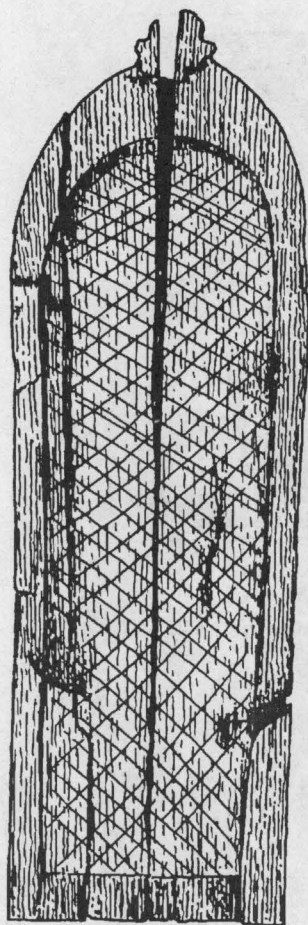
Ryc. 9. Posłanie z psalterza górmoreńskiego (wg *Drzwi Gnieźnieńskie II*, ryc. 22)

Fig. 9. Bed. Upper Rhenish Psalter (after *Drzwi Gnieźnieńskie II*, fig. 22)

Ryc. 10. Stylusy z Ostrowa Tumskiego w Poznaniu (rys. O. Antowska-Gorączniak)

Fig. 10. Styles from Ostrów Tumski in Poznań (drawn by O. Antowska-Gorączniak)

Ryc. 11. Powoskowana tabliczka z Lund, Szwecja (wg *Das Reich* 1992, s. 195)

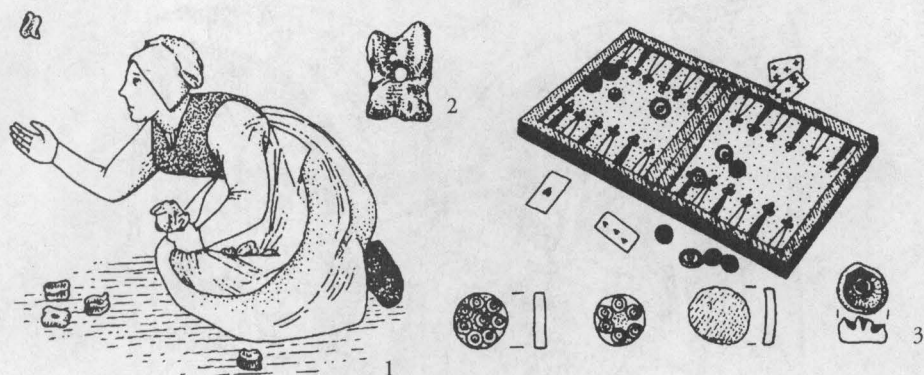
Fig. 11. Wax tablet from Lund, Sweden (after *Das Reich* 1992, p. 195)

Stosowano też niekiedy antyczne sposoby ocieplania wnętrz – *hypocaustum*; takie ogrzewanie podłogowe zostało wprowadzone do budynku pałacowego w Werli koło Goslaru (Seebach 1941).

Stałym elementem wyposażenia sali recepcyjnej było siedzisko władcy, niewykluczone, iż posadowione na podwyższeniu. Materiały ikonograficzne przynoszą liczne ich przykłady – od prostych stołków bez oparcia w typie karłów, po krzesła z zaplekiem i podłokietnikami. Po ich kształtach i detalach konstrukcyjnych można sądzić, że były to meble drewniane (ryc. 3) lub metalowe, niekiedy bardzo zdobne, dla wygody moszczone poduchami. Dane ikonograficzne pozwalają wnosić, że podczas audiencji oprócz władcy siedzieli na ławach lub stołkach jedynie niektórzy dostojnicy, pozostali ich uczestnicy przyjmowani byli na stojąco. Dodatkowymi sprzętami wypełniano salę w miarę potrzeb, na przykład z okazji uroczystości dworskich (ryc. 4). Wówczas zastawiano ją stołami pokrywanymi udrapowanymi obrusami, przy których goście zasiadali na wyściełanych ławach (*Capitulare de villis* 1971, rozdz. 42; ryc. 5). Na stoły wnoszono zastawę, na którą składały się głównie misy, kubki i puchary oraz sztucce – łyżki, noże i szpikulce do mięs. Jadło serwowano w większych misach i półmiskach (?), napoje zaś – w dzbanach. Wszystkie te sprzęty musiały zatem przechowywać w osobnym miejscu

w rodzaju kredensu, stanowiącym zaplecze głównej sali, w którym musiano też podgrzewać przygotowane w kuchni potrawy przed ich podaniem na stół (Kenyon 1990, s. 138–150). Należałoby też oczekiwać, że na parterze książęcego pałacu, w najlepiej chronionym, pozbawionym okien pomieszczeniu mieścił się skarbiec, w którym spoczywały najcenniejsze sprzęty, zaś w okutych żelazem skrzyniach – zasoby kruszcowe: monety, ozdoby ze srebra i złota, także naczynia – przedmioty, które wymienia Anonim tzw. Gall (1965, s. 20–21) wychwalając bogactwo dworu Bolesława Chrobrego i jego hojność wobec członków świty Ottona III podczas Zjazdu Gnieźnieńskiego.

Górna kondygnacja *palatium* przeznaczona była na prywatne pokoje władcy i jego rodziny. Podstawowymi w nich meblami musiały być łóżka, stoliki, skrzy-

Ryc. 12. Gra w kości – 1; 2 – astragal; 3 – tablica do tryktraka i pionki do gry (wg O. Antowska-Gorączniak 2003)

Fig. 12. Dicing game – 1; 2 – astragal; 3 – backgammon board and playing-pieces (after O. Antowska-Gorączniak 2003)

Ryc. 13. Gra w szachy. Z miniatury w *Digestum Vetus* (wg Kultura 1985, ryc. 536)

Fig. 13. Chess game. Miniature in *Digestum Vetus* (after Kultura 1985, fig. 536)

nie na odzież, półki na drobny sprzęt i wyściełane ławki, być może także pulpity na książki, takie, jakie zostały wyobrażone w scenach ze skrytoriów lub przedstawieniach Ewangelistów. Źródła ikonograficzne przynoszą oprócz tych ostatnich jedynie wizerunki łóżek i naczyń kąpielowych. Na ich podstawie można sądzić, że naczynia, przeznaczone do kąpieli niemowląt, przybierały formę dużej misy na wysokiej nóżce (ryc. 6), natomiast dorośli używali zapewne pojemnych drewnianych cebrzyków (ryc. 7), których obecności należałoby się raczej spodziewać w pomieszczeniu łaźniowym, o ile takie znajdowało się w budynku pałacowym.

Ryc. 14. Wczesnośredniowieczna figura szachowa z terenu Niemiec (wg *Das Reich* 1992, s. 77)

Fig. 14. Early-mediaeval chess piece from Germany (after *Das Reich* 1992, p. 77)

Łóżka zazwyczaj miały uniesioną tę część, na której spoczywała głowa (ryc. 8), tylko niekiedy spano na płaskim pościeliu (ryc. 9). Nadawano im ozdobną postać, zwłaszcza ich nogom, gdyż pozostałe części były osłonięte draperiami, niejednokrotnie wzorzystymi tkaninami. Czyżby skrywano za nimi naczynia nocne w rodzaju ceramicznych dzbanków z uchwytem, jakie obrazują późnośredniowieczne i nowożytnie przekazy? (Sulkowska-Tuszyńska 1997, s. 126, 131–132). Fragmenty wczesnośredniowiecznego łóża z Opola wskazują, że przynajmniej niektóre drewniane urządzenia do spania były starannie ornamentowane. Wyobrażenie o pozostałych przedmiotach, które powinny znajdować się w komnatach mieszkalnych (*camera*) przynosi ich wykaz zawarty w źródle karolińskim z początków IX wieku – *Capitulare de villis* (1971, rozdz. 42). Czytamy w nim, że za niezbędne uznano takie rzeczy, jak kapy, materace, puchowe poduszki, prześcieradła, obrusy, wyściełane ławki, naczynia z miedzi, ołowiu, żelaza i drewna, kozły ogniowe (trójnogi), łańcuchy i haki do zawieszania kociołków, siekiery, oprawione topory, świder, dłuta i inne ważne narzędzia, „żeby nie trzeba było o nie prosić, gdy będą potrzebne”. Podobne przedmioty zostały wymienione w rozdziale 25 *Brevium*

exempla ad describendas res ecclesiasticas et fiscales z 799/800 roku (Metz 1966); mianowicie wśród pościeli – prześcieradło, obrus i ręcznik, zaś spośród utensyliów – dwie brązowe misy, dwa pucharki do picia, dwa kociołki do gotowania, patelnia, haczyk do zawieszania kociołka, trójnóg, kosz na łuczywo, dwie siekiery, toporek, dwa wiertła, topór z okuciem, dłuto, płytką do ciągnięcia drutu, strug, dwie kosy, dwa sierpy, dwie żelazne łopaty i odpowiednie narzędzia drewniane, jednym słowem naczynia i sprzęt kuchenny oraz narzędzia kowalskie, ciesielskie i rolnicze. Biorąc pod uwagę te zalecenia i zakładając, że w komnatach typowo mieszkalnych owe narzędzia zazwyczaj nie były potrzebne, możemy nabrać przeświadczenia, iż były one – oprócz podstawowych mebli – wyposażone w pościel, zestaw naczyń metalowych, szklanych i ceramicznych, urządzenia do grzania wody bądź sporządzania pokarmu oraz w źródło światła i ognia. Były tym samym przygotowane zarówno do spania, dbałości o czystość ciała, jak i do spożywania codziennego posiłku.

Oprócz tych użytecznych w życiu codziennym przedmiotów należałoby oczekiwać jeszcze i takich, które zaspokajały potrzeby duchowe ich mieszkańców oraz umilały im wolny czas. Osoby wykształcone dysponowały zapewne niewielkim zbiorem ksiąg religijnych, w tym zwłaszcza modlitewnikami, może też przyrządami do pisania – znajdowanymi podczas prac wykopaliskowych stilusami (np. w Poznaniu – Kóčka-Krenz 2001b; ryc. 10 i Gieczu – Kurnatowska 2000) i powoskowanymi tabliczkami (ryc. 11). Kobiety dworskie zajmowały się wykonywaniem ozdobnych krajkę na krosienkach tkackich lub haftem artystycznym wkomponowywanym w stroje świeckie i szaty liturgiczne. Mężczyźni przechowywali w swych komnatach cenne okazy broni, które mogły być zawieszane na ścianach. Z pewnością oddawano się różnorodnym rozrywkom przy muzyce i grom towarzyskim, gdyż znamy z materiałów archeologicznych pozostałości instrumentów muzycznych (np. gęśli, piszczałek, fletni Pana, instrumentów perkusyjnych) oraz plansze i krawki do gry zwanej *tabula* (Kenyon 1990, s. 175; ryc. 12) i pionki do szachów (ryc. 13, 14). Także i takie drobne przedmioty uzupełniały wygląd prywatnych pokojów, nadając każdemu z nich swoiste piętno. W końcu można przypuszczać, że komnaty – zwłaszcza kobiece – ozdabiały kwiaty ustawiane w naczyniach, zaś z okazji rozmaitych uroczystości na ścianach i obramieniach drzwi lub okien zawieszano roślinne girlandy, jak to się czyni również dzisiaj.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że o wygodzie mieszkańców *palatium* decydował nie tyle sam kształt budowli, choć jego wygląd miał istotne znaczenie manifestacyjne, ile sposób wyposażenia wnętrza, zależny od ich przeznaczenia. O randze rezydencji władcy świadczyła zwłaszcza *aula regia*, której wystój musiał akcentować potęgę panującego oraz jego polityczne i kulturowe aspiracje. Natomiast pomieszczenia prywatne swym wystrojem raczej odpowiadały potrzebom codziennego bytowania, który nadawał wnętrzą przytulność i indywidualny wyraz, wskazując zarazem na upodobania ich mieszkańców. Wszystkie te pomieszczenia razem tworzyły przestrzeń sprzyjającą realizacji rozmaitych życiowych celów, będącą jednocześnie miejscem formowania się dworskiego obyczaju,

który unifikował elity społeczne środkowej Europy, świadcząc o ich przynależności do łacińskiego kręgu kulturowego.

Literatura

Wykaz skrótów

Civitates principales – *Civitates principales. Wybrane ośrodki władzy w Polsce wczesnośredniowiecznej*, Gniezno

Anonim tzw. Gall

1965 *Kronika Polska*, wyd. R. Grodecki, Wrocław.

Antowska-Gorączniak O.

2003 *O rozrywkach poznaniaków wieków średnich. Zabawki i przedmioty do gier z Ostrowa Tumskiego*, Kronika Miasta Poznania, z. 1, s. 72–85.

Binding G.

1996 *Deutsche Königspfalzen von Karl dem Grossen bis Friedrich II. (765–1240)*, Darmstadt.

Capitulare de villis

1971 *Capitulare de villis*, wyd. C. Brühl, Stuttgart.

Castritius H.

1990 *Palatium. Vom Haus des Augustus auf dem Palatin zum jeweiligen Aufenthaltsort des römischen Kaisers*, [w:] *Die Pfalz. Probleme einer Begriffsgeschichte*, red. F. Staab, Speyer, s. 9–47.

Claus M.

1965 *Die Burganlage „König Heinrichs Vogelherd“ bei Pöhlde, Kr. Osterode/Harz*, [w:] *Deutsche Königspfalzen*, t. 2, Göttingen, s. 265–272.

Das Reich

1992 *Das Reich der Salier 1024–1125*, Sigmaringen.

Dobosz J.

2002 *Monarcha i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań.

Drzwi Gnieźnieńskie I

1956 *Drzwi Gnieźnieńskie. Dokumentacja fotograficzna*, Wrocław.

Drzwi Gnieźnieńskie II

1959 *Drzwi Gnieźnieńskie*, t. 2, Wrocław.

Europas

2000 *Europas Mitte um 1000*, Stuttgart.

Gauert A.

1965 *Zur Struktur und Topographie der Königspfalzen*, [w:] *Deutsche Königspfalzen*, t. 2, Göttingen, s. 1–60.

Górecki J.

1998 *Kultowo-rezydencjonalny ośrodek pierwszych Piastów na Ostrowie Lednickim*, [w:] *Civitates principales*, s. 35–40.

- Kenyon J. R.
1990 *Medieval Fortifications*, Leicester.
- Koperski A.
1998 *Przemysł – czołowy gród nad Sanem*, [w:] *Civitates principales*, s. 82–84.
- Kóćka-Krenz H.
2001a *Zespół pałacowo-sakralny na grodzie poznańskim*, [w:] *Polska na przełomie I i II tysiąclecia*, red. S. Skibiński, Poznań, s. 287–296.
2001b *Archeologiczne świadectwa o początkach szkolnictwa w Poznaniu*, Kronika Miasta Poznania, z. 4, s. 7–13.
- Krysztofiak T.
1998 *Giecz-Grodziszczko, stan. 1, gm. Dominowo*, [w:] *Civitates principales*, s. 45–47.
- Kultura*
1985 *Kultura Polski średniowiecznej X–XIII w.*, red. J. Dowiat, Warszawa.
- Kurnatowska Z.
2000 *Die Christianisierung Polens im Lichte der archäologischen Quellen*, [w:] *Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie*, t. 1, Stuttgart, s. 490–493.
- Metz W.
1966 *Die Königshöfe der Brevium Exempla*, Deutsches Archiv 22, rodz. 32, s. 598–617.
- Novum glossarium*
1985 *Novum glossarium mediae latinitatis*, red. Y. Lefèvre, Fasc. P-Paris, Hafniae, s. 78–87.
- Ostrów Lednicki*
1993 *U progu chrześcijaństwa w Polsce. Ostrów Lednicki*, red. K. Żurowska, Kraków.
- Seebach C-H.
1941 *Freilegung einer frühmittelalterlichen Heißluftheizung auf der sächsischen Königpfalz Werla*, Mannus, t. 33, s. 256–273.
- Skubiszewski P.
1973 *Malarstwo karolińskie i przedromańskie*, Warszawa.
- Streich G.
1984 *Palatium als Ordnungsbegriff und Ehrentitel für die Urkundungsorte der deutschen Könige und Kaiser im Hochmittelalter*, [w:] *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, t. 5, s. 105–112.
- Sulkowska-Tuszyńska K.
1997 *Średniowieczne naczynia ceramiczne z klasztoru norbertanek w Strzelnie*, Toruń.
- Świechowski Z.
2000 *Architektura romańska w Polsce*, Warszawa.
- Zotz T.
1990 *Palatium publicum, nostrum regium Bemerkungen zur Königspfalz in der*

Karolingenzeit, [w:] *Die Pfalz. Probleme einer Begriffsgeschichte*, red. F. Staab, Speyer, s. 71–99.

THE FURNISHINGS OF CENTRAL-EUROPEAN PALATIA

Summary

It is a daunting task to study the use of rulers' residences as venues for everyday life, together with all their necessary furnishings and equipment. All buildings of this kind have either been abandoned or repeatedly rebuilt. For this reason, in order to reconstruct interiors of palatia, we must draw on the sparse references surviving in written sources and on depictions provided by pre-Romanesque and Romanesque art works. We must also realise that reconstructions thus obtained are very general rather than representing particular palatia, whose architecture might have been adapted to meet the specific needs of its inhabitants. In some residences, the royal house was reserved mainly for performing public duties, while accompanying buildings fulfilled other functions, for example acting as residences for the court members, servants, and guests.

Palatia are often reconstructed as two-storey buildings, which points to their manifold functions. The most prominent purpose of royal residences was to demonstrate their owner's status, which was achieved through their impressive size and architectural design. Such buildings were usually erected on a rectangular plan, and their elevations could be embellished with projecting pavilions and monumental entrances. Placed symmetrically along one of the longer walls, the projecting elements marked out the architectural axes of the building and its main interior divisions. Built of rough flaked stone and bound with generous amounts of mortar, walls were carefully plastered both on the outside and inside. According to written sources, interior walls were sometimes faced with wooden panelling. The ground floor was reserved for official functions, which were carried out in the largest room, called *aula regia*. This reception room could be reached through an antechamber; although its furnishings are unknown, it may have been equipped with a bench for the use of guests awaiting an audience. Outlines of rooms which can be regarded as *aulae* and antechambers are visible in all the surviving remains of palatia foundations. The *aula* must have been decorated and furnished with outmost care. The floor, made of smoothed gypsum or lime mortar and possibly tiled, was covered with animal leathers and woollen carpets. Its plastered walls may have been decorated with geometric and figurative paintings. As indicated by the depictions of enthroned rulers, the wall behind the ducal throne must have been adorned with patterned fabrics hanging from a bar fixed into the wall. The interior was lit with candles set in circular chandeliers suspended from the ceiling, and heated by fireplaces or hearths. The focal piece of furniture in the reception room was the ruler's seat, which might have been placed on a platform. Iconographic material provides many illustrations of such seats, ranging from simple stools without back-rests to chairs with back- and arm-rests, which were cushioned for comfort. As iconographic evidence indicates, benches and stools were provided during an audience for selected notables only, with other guests received standing up. The reception room was fitted with additional furniture as need arose, for example during courtly feasts.

The upper storey of a *palatium* housed the apartments (*camera*) of the ruler and his family. The basic furniture must have included beds, small tables, clothes chests, shelves for trinkets, padded benches, and perhaps book-stands. Whereas beds, book-stands and

